

DENEYCİLİK (EMİRİSİZM)

Eski Yunanca'da "deney", "deneyim", "duyu verisi" gibi anlamlar taşıyan *empeiria*'dan türetilmiş felsefe terimi. Felsefedeki en genel anlamıyla tüm bilginin kaynağının deneyim olduğunu söyleyen bilgi kuramı; insan bilgisinin tek kaynağının deney olduğunu öne süren bilgi öğretisi. Deneycilerin deneyimden anladığı genellikle duyu organları aracılığıyla gerçekleştirilen deneyimdir. Gizemci deneyim, estetik deneyim vb. deneycinin başvurmayı tercih etmeyeceği bilgi edinme yollarıdır. Deneyci düşüncenin en belirgin özelliği deneyime önsel (*a priori*) bilgiyi yadsımasıdır. Deneyci görüş insan zihninin deneyimden yararlanmadan sahip olduğu düşünülen kavramların varlığını reddeder. Deneyciliğin savunucularına göre deneyimden bağımsız gibi görünen her kavram deneyimle edinilen başka kavramlara indirgenebilir. Felsefe tarihi boyunca bütün zorunlu doğruların önsel yani *a priori* olduğu kabul edilegelmiştir. *A priori* önermelerin varlığından hoşlanmayan deneycilere göre her zorunlu doğru aslında tanım gereği doğrudur, yani uzlaşımına bağlıdır. Bir başka deyişle her zorunlu doğru analitiktir. Bunun sonucu olarak *a priori* önermelerin hepsi analitik olacağından -diğer yandan usçu filozoflara göre *sentetik apriori* önermeler de vardır- *a priori* önermeler artık deneyci görüşlerle ters düşmez. Böylelikle, deneyciler deneyimden bağımsız gibi görünen matematik, mantık gibi bilimlerin doğru önermelerinin dünya hakkında bilgi vermeyen önermeler olduğunu savunmuşlardır. Felsefe tarihine bakıldığında, bilgiyi deneyimle edinilen bilgiye indirgemeye eğilimli birçok filozoftan (sözgelimi ilkin Francis Bacon) söz açılabilir, ancak deneyciliği dizgeli bir şekilde ortaya koyan düşünür John Locke'tur. Locke en başta Descartes'ın "doğuştan gelen düşünceler" (Lat. *ideae innatae*) görüşüne karşı çıkmış ve zihnin herhangi bir deneyime girmeden önce boş bir kağıt gibi olduğunu (*tabula rasa*) ve deneyimle doldurulduğunu ileri sürmüştür. Locke'tan sonra George Berkeley ve David Hume da deneyci bilgi kuramını savunmuşlardır. XIX. yüzyılda John Stuart Mill, kendinden önceki deneycilerin cesaret edemediği bir şekilde matematiksel ve hatta mantıksal bilginin bile tümevarımla ve deneyimle elde edilen bilgi türleri olduğunu öne sürmüştür. Deneyci görüşler Viyana Çevresi felsefecilerince de çok

tutulmuş ve benimsenmiştir. Ancak 1950lerden sonra W. V. Quine'in "Two Dogmas of Empiricism" (Deneyciliğin İki Dogması", 1951) başlıklı yazısında deneyciliğin önkabullerine getirdiği eleştiri ve Noam Chomsky'nin *Aspects of the Theory of Syntax* (Sözdizimi Kuramının Çeşitli Yönleri, 1965) adlı kitabında dil bilgisinin *apriori* temellerini ortaya koyması ile deneycilik çok kan kaybetmiştir. Felsefe tarihi boyunca deneyciliğe yapılmış olan eleştiriler temelde iki koldan ilerler. İlk eleştiri *apriori* bilginin varlığını öne sürer. "Mantık ve matematik bilgisinin deneyle onanmaya ihtiyacı yoktur" itirazı deneyciler için üstesinden gelmeyi tam olarak hiç beceremedikleri bir zorluğu dile getirir. XX. yüzyılda mantıkçı deneyciliğin bu itiraza verdiği yanıt -Hume'un yanıtının aynısıdır- mantık ve matematik önermelerinin analitik önermeler olduğu ve bu yüzden de dünya hakkında zaten bilgi vermedikleri biçiminde özetlenebilir. Bu görüş, Quine'in "Deneyciliğin İki Dogması" adlı makalesinde analitik ve sentetik önermeler ayrımına yaptığı itirazla oldukça yıpranmıştır. Deneyciliğe yapılan ikinci eleştiri ise deneyciliğe içerden saldırır. Deneycilik, bu ikinci eleştiriye göre, bilgisinin deneyimden geldiğini iddia ettiği, örneğin "ideal koşullarda tüm cisimler aynı hızla düşer" türü bilimsel önermelerde bile bazı deneyim dışı ilkelere ve kurallara başvurduğumuzu gözden kaçırmaktadır. Öncelikle "ideal koşullar" denilen koşulların bilgisinin ne tür bir deneyimle elde edildiği belli değildir. İkincisi, deneyimlenen sonlu örnekten bütün cisimler için bir sonuç çıkarmak tümevarım ilkesine başvurmadan mümkün değildir. Tümevarım ilkesinin deneyimle temellendirilebileceği de savunulamaz, çünkü bu "tümevarım her zaman işe yarar" gibi bir öncül gerektirir ve tümevarımın hep işe yaradığını söyleyebilmek için yine tümevarım yapmak gerekir.

İnsan bilgisinin tek kaynağının duyular yoluyla gerçekleştirilen deneyimler olduğunu öne süren deneycilik, felsefenin en temel sorularından "Bilginin kaynağı ya da kökeni nedir?" sorusu bağlamında verilen yanıtlara bağlı olarak felsefe tarihinde uçluluk ile uzantıları doğuştancılık ve önselciliğe karşıt bir konumda yol almıştır. Deneycilik anlayışının izleri felsefe tarihinde geriye doğru sürüldüğünde "Stoacılık" ile "Epikurosçuluk"a dek uzandığı görülmekle birlikte, bu anlayış

en yetkin biçimiyle başını Locke, Berkeley ve Hume'ım çektiği "İngiliz Deneyciliği"nde temellendirilmiştir. Bunun yanında David Hartley ve Joseph Priestley tarafından ortaya atılan "Çağrışımıcı Deneycilik" deneyciliğin bir sonraki aşamasına karşılık gelirken, Viyana Çevresi düşünürlerince geliştirilen "Mantıkçı Olguculuk" ya da "Mantıkçı Deneycilik" deneyciliğin en son biçimini almış modern uzantısıdır.